

СИНТАКСИС І МЕТАФОРА В ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ

Д. В. Цолін, канд. філол. наук, доцент

Національний університет «Острозька академія»,
вул. Семінарська, 2, м. Острог, 35800, Україна

У статті розглядається питання кореляції метафори і синтаксису в поетичному дискурсі у двох типах віршування – архаїчному, орієнтованому на синтаксичні моделі паралельному вірші, та більш пізній поезії, що не прив'язана до певних синтаксичних структур. У якості матеріалу для дослідження обрано біблійну давньоєврейську поезію, її парафрази арамейською мовою, створені в добу пізньої античності, та літургійну юдейську поезію арамейською мовою IV-VIII ст. Висновки статті стосуються теорії поетичного синтаксису, а також синтаксичної реалізації метафори в поетичному тексті.

Ключові слова: поетичний дискурс, синтаксис поезії, метафора.

Поетичний дискурс відрізняється від інших типів дискурсу високим ступенем метафоричності мови, розміреною ритміко-синтаксичною сегментацією тексту та використанням фонетичних засобів. Архітектоніка поетичного тексту не завжди відзначається звичною для прози лінійністю – натомість виявляються численні порушення логічної послідовності у вираженні думок чи викладі сюжету (останній може бути відсутній взагалі). Ці особливості зумовлені самим характером поетичного дискурсу – його спрямованістю на *естетичний вплив* на слухача / читача, домінуванням *емотивності*.

У контексті дискурсивної лінгвістики метафора використовується не лише для вираження почуттів та емоційно-естетичного впливу, а і як когнітивний та номінативний засіб. Метафора притаманна не лише поезії, проте саме в поетичному тексті вона вживається найбільш активно. Оскільки синтаксичний стрій поетичного тексту відрізняється від тих синтаксичних структур, які є типовими для прози, риторики чи розмовної мови, виникає питання *синтаксису метафори*: як поетична метафора реалізується на рівні синтаксису? Чи впливають особливості поетичного дискурсу на побудову стосунків між словами у реченні?

Утім, на початку нашої статті зауважимо, що досліджувану проблему *синтаксису метафори* варто відрізнити від *синтаксичної метафори* – засобу, що припускає реалізацію поетичного образу за допомогою особливих (як правило, нестандартних) синтаксичних структур. «Найбільш поширений прийом створення синтаксичної метафори – вживання різного роду невластивих тій чи іншій мові конструкцій, складних синтаксичних структур» [1, с. 160]. Цей різновид метафори також засвідчений в аналізованому нами корпусі поетичних текстів (див. далі).

Отже **метою** нашого дослідження є виявлення основних синтаксичних парадигм реалізації метафори в поетичному дискурсі, тобто основних закономірностей впливу метафори на синтаксис поетичного рядка, і навпаки – принципів віршування на образну мову.

Об'єктом дослідження є синтаксичний аспект поетичної метафори, **предметом** – юдейська літургійна поезія арамейською мовою II – VIII ст.

Методологія нашого дослідження базується на порівнянні синтаксичного рівня реалізації метафори у двох типах віршування – орієнтованому на синтаксичні моделі в архаїчному паралельному вірші (будова вірша – два речення-рядки, поєднані безсполучниковим зв'язком із «дзеркальною» синтаксичною структурою) та поезії нового типу, для якої синтаксичні стандарти поетичних рядків не є важливими (основні критерії – розмірений ритм, обов'язковий акровірш та рима).

Матеріалом для дослідження є поезія *таргумів* – перекладів-парафразів Тори (П'ятикнижжя Мойсеєвого) арамейською мовою, що створені в період між II та VIII

ст. Таргуми містять як переклади власне біблійної (давньоєврейської) поезії, що зберігають архаїчну синтаксичну модель віршування, так і додані до перекладу біблійного тексту більш пізні *піюти* – твори літургійної поезії, що написані вже за новим типом віршування, не орієнтованим на певні синтаксичні моделі.¹ Саме такий аналіз дасть нам змогу більш об'єктивно проаналізувати взаємозв'язок між синтаксисом і метафорою в поетичному дискурсі.

1. Метафора в синтаксично-орієнтованій поезії

Перш за все, коротко охарактеризуємо так званий паралельний вірш – притаманний багатьом архаїчним поетичним традиціям: давньоєгипетській, шумерській, аккадській, асирійській, вавилонській та давньоєврейській (остання широко представлена в поетичних текстах Біблії). Цей тип вірша не має рими, але будується за принципом синтаксичного та семантичного паралелізму: рядок-речення, розділений навпіл цезурою, має своє «відлуння» або «відображення» у другому рядку. При цьому синтаксична та ритмічна будова обох речень-рядків – симетрична: підмет (S) першого рядка ніби віддзеркалюється в підметі другого рядка (S₁), так само присудок (P) || (P₁), додаток (O) || (O₁), обставина (A) || (A₁). Наведемо приклад із Пс.18:9 (= 2Сам. 22:9).

עָלָה עָשָׁן בְּאַפּוֹ
וְאֵשׁ־מִפִּי תֹאכַל
קָטְלִים בְּעֵרֹו מִמֶּנּוּ

*Дим піднявся із Його ніздрів,
І вогонь із Його вуст пожирає;
Палаючий жар пече від Нього.*

Кожен рядок у цьому випадку є реченням із дієслівним предикатом; при цьому спостерігаємо зміну розташування членів речення в паралельній структурі (VSA || S₁A₁V₁ || S₂V₂A₂). Кожен рядок містить по три наголошені одиниці (стопи). Синтаксичний зв'язок між першим і другим реченнями-рядками – координація, між другим і третім – аппозиція.

Семантичні відношення між цими рядками можна охарактеризувати не як синонімічні, а як *прогресуючі*: між ними існує якесь творче напруження, перехід від однієї метафори до іншої, що створює прекрасну фігуру мови. Ефект інтенсифікації створюється шляхом послідовного використання ланцюга семантично пов'язаних слів у кожному рядку, але з додатковими емоційними конотаціями:

S: дим – вогонь – жар

V: піднявся – пожирає – пече

A: із ніздрів Його – з уст Його – від Нього

Синтаксична природа такого віршування так охарактеризована у монографії Ф. Андерсена «Речення в біблійній давньоєврейській мові»: «Два речення, що перебувають в аппозиції одне до одного, ідентичні за змістом і граматичною структурою, утворюють *parallelismus membrorum*, настільки вподобаний у давньоєврейській літературі, особливо в поезії» [6, с. 38].

Антропоморфні метафори, що описують гнів Бога, вписуються в добре структуровану синтаксичну модель паралельного вірша, посилюючи емоційну експресію в кожному наступному рядку: «Дим піднявся із Його ніздрів» || «І вогонь із Його уст пожирає» || «Палаючий жар пече від Нього».

Тенденції у вивченні паралелізму з кінця XVIII ст. і до 1980-х в основному зосереджені на дослідженні *однаковості* паралельних рядків. Такий підхід дещо відкоректований у працях Дж. Кугеля й Р. Альтера [7; 8, с. 107-117; 9, с. 71-101]. Дж. Кугель відкинув поняття синонімічності рядків, замінивши його ідеєю *цілісності й послідовності*: «А, яке стає більшим у Б». Подібним чином Р. Альтер говорив про

¹ Арамейські тексти таргумів наводяться за критичними виданнями С. Шпербера [2] та М. Кляйна [3-4]; переклад українською мовою – наш, вперше опублікований у журналі «Східний Світ» [5].

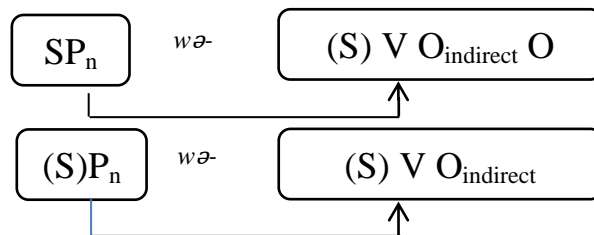
«послідовність» паралельних рядків. Таким чином, дослідження Дж. Кугеля й Р. Альтера зробили акцент на *відмінності* між паралельними рядками.

Щодо кореляції синтаксису і метафори, ми бачимо, що для цього типу віршування характерний принцип *паралелізм образів* = *паралелізм синтаксичних структур*. Інакше кажучи, в синтаксично-орієнтованій моделі віршування взаємозв'язок між ними є оптимальним. Нижче ми наводимо ще кілька прикладів вже з таргумічних перекладів біблійної поезії. Таргум Онкелоса² до Вих. 15:2:

שָׁדֵי מִיָּי וְיִבְנֶה לִּי מִזְבֵּיחַ	Це Бог мій – і я збудую Йому Святилище!
וְיִכְרַע לְפָנָיו וְיִשְׁתַּחֲוֶה לְפָנָיו	Бог предків моїх – і я поклонюся перед Ним!

Перед нами два паралельні (але не ідентичні) аспекти образу Бога – «Бог мій» (וְיִבְנֶה) і «Бог батьків моїх» (וְיִכְרַע לְפָנָיו) – апеляція до історичної маніфестації віри та її спадкоємності в поколіннях. Усвідомлення поетом обох граней релігійного концепту спонукає його до екстатичного поклоніння, вираженого у вигляді двох прагнень – «я побудую Йому Святилище» (שָׁדֵי מִיָּי) і «я вклонюся перед Ним» (וְיִכְרַע לְפָנָיו). Семантичний паралелізм двох рядків-речень виражений у паралелізмі їх синтаксичних структур: обидва речення – складносурядні, у яких перший компонент – іменне речення, другий – дієслівне.

Іменні речення в початкових позиціях обох рядків («Це Бог мій» || «Бог предків моїх») – з еліпсисом підмета) з наступними дієслівними реченнями, з'єднаними за допомогою сполучника «і», можна розглядати як *емфатичну синтаксичну конструкцію*, ритміко-інтонаційна побудова якої нагадує *casus pendens*. Цезура при цьому утворюється в одному й тому ж місці – після колона з двох стоп: - - / - - || - - / - -. Синтаксичний же паралелізм може бути зображений у вигляді схеми:

Пояснення до схеми: SP_n – іменне речення («Це Бог мій» || «Бог предків моїх»), (S) – імплікований підмет («Це» на початку другого рядка, «Я» – в дієслівних реченнях), V – дієслівний присудок («побудую» || «поклонюся»), O_{indirect} – непрямий додаток («Йому» || «перед Ним»), O – прямий додаток («Святилище»); стрілка → вказує на член дієслівного речення (непрямий додаток) в обох рядках, якого стосується іменне речення.

Цей паралельний куплет виявляє характерну для гімнологічного дискурсу рису – часте вживання іменних визначальних речень (SP_n), які добре підходять для опису об'єкта возвеличення. Іменні речення такого типу трапляються ще чотири рази в цьому гімні (див. вірші 2, 3, 11, 12-й),³ інші іменні речення – три рази (ст. 2, 11-й).⁴

² Таргум Онкелоса – переклад Тори арамейською мовою, створений у I-III ст.; характеризується буквальною, послідовною передачею давньоєврейського оригіналу в прозі, проте досить вільним перекладом поетичних фрагментів.

³ Іменні означальні речення, що характеризують Бога: וְיִכְרַע לְפָנָיו וְיִשְׁתַּחֲוֶה לְפָנָיו – «Сила моя та хвала моя – Господь Страшний!»; וְיִכְרַע לְפָנָיו וְיִשְׁתַּחֲוֶה לְפָנָיו – «Господь – Володар перемоги в битвах!»; וְיִכְרַע לְפָנָיו וְיִשְׁתַּחֲוֶה לְפָנָיו – «Ти – Бог, Господи!»; а також характеристика «правиці Господа»: וְיִכְרַע לְפָנָיו וְיִשְׁתַּחֲוֶה לְפָנָיו – «Правиця Твоя, Господи, могутня силою!».

Інший приклад із того ж гімну належить до нарративного дискурсу – опис страху, який охопив народи, з’являється у зв’язку з вихваланням Бога за чудо вод Очеретяного Моря, які розступилися. Тут у структурі паралельного вірша використана емфатична конструкція – *xiazm*, який сам по собі не є суто поетичним прийомом, однак, будучи інтегрованим у структуру паралельного вірша, створює додатковий ефект емоційної експресії. Таргум Онкелоса до Вих. 15:15:

בְּכִן אֲתַבְּחֵלוּ רִבְבֵי אֲדוֹם תְּקִיפֵי מוֹאָב אֲחֵדִינוּן רִתִּיתָא אִיתְבְּרוּ זָל דְּהוּ יִתְבִּין בְּכַלְעָר	<i>Тоді зникли князі Едому, сильних Моава охопив трепет, розбиті [духом] усі, хто живе в Ханаані.</i>
---	---

Уявна картина жаху, що охопив народи при звістці про диво моря, яке розступилося – представлене у вигляді трьох паралельних рядків, що малюють одну й ту ж образну картину. Експліцитними метафорами тут є вирази «жах охопив» та «розбиті» (в оригіналі вжито зворотно-пасивну форму дієслова אִיתְבְּרוּ – «розбилися») для опису емоційного стану.

При цьому між 1-й і 2-й рядками виявляється хіастичний (зворотний) порядок слів VS || S₁V₁: AV₂S₂ || S₃V₃O || V₄ S₃. Варто зазначити: цей емфатичний прийом реалізується в рамках ритміко-синтаксичної структури вірша, що обумовлює стислість речень-рядків. Ритмічна структура куплета: - - / - - || - - / - - || - - / - - -. Тип структури рядків-речень у цьому випадку – характерний для оповідного жанру древніх семітських мов – VSO (з інверсією в хіастичній конструкції – S₁V₁O₁).

До того ж, варто відзначити специфіку синтаксису в різних підтипах поетичного дискурсу⁵ – нарративному, гімнологічному, медитативному та пророчому. Методику диференціації різних типів поетичного дискурсу та специфіки морфосинтаксису в них застосовує Т. Нотаріус у дослідженні особливостей вживання *qtl* / *yqtl*-дієвідмін дієслова⁶ в архаїчній біблійній поезії [10; 11, с. 193-208]. Відповідно до зроблених дослідницьких висновків, у нарративному поетичному дискурсі, з одного боку, і в дискурсі гімну й пророцтва, з іншого, конструкції *wayiqōl* і *wəqātal* використовують в різних семантичних варіаціях (*qtl*-тема, *yqtl*-рема, і навпаки). При цьому в межах одного поетичного твору *nidmuni* дискурсу можуть чергуватися залежно від задуму автора: в гімні з’являються фрагменти нарративу (наприклад, прославлення Бога підкріплене розповіддю про Його діяння), або ж, навпаки – у тканину оповідного дискурсу поеми вплітаються пророчі або хвалебні пасажі. Подобним чином особливості поезії в пророчому дискурсі виділяє і Л. Бодт [12, с. 1–21].

Схожі спостереження спонукали нас проаналізувати різні підтипи поетичного дискурсу на предмет можливої специфіки синтаксису в них. Передусім варто зазначити, що в таргумічних парафразах давньоєврейської поезії, з огляду на адаптацію перекладу до норм середньоарамейського синтаксису, згадана відмінність між вживанням *wayiqōl* і *wəqātal*-конструкцій втрачена. Синтаксис нарративних поетичних уривків максимально наближений до розповідного, а в гімнологічних і пророчих – дещо трансформований під впливом літургійного контексту декламації перекладу [там само].

⁴ Два іменні речення з предикативним словом תִּלְךָ, які стосуються об’єкта вихвалання – Бога: תִּלְךָ בְּרַ לְמִן – «Немає нікого, крім Тебе!» і תִּלְךָ אֵלֵינוּ אֱלֹהִים – «Немає [Бога], крім Тебе!»; а також речення типу P_nS: הַיְהוָה יְהוָה – «Господь – Ім’я Його!» (варіанти тексту J M B a b c).

⁵ Ми називаємо їх ще *різними видами поетичного дискурсу*.

⁶ Ми вживаємо тут традиційне для семітської філології позначення суфіксального дієвідмінювання як *qtl*, а префіксального – як *yqtl* (за основними консонантами основи). Семантична різниця між цими дієвідмінами така: *qtl* позначає дію завершену, перфектну (часто асоціюється з минулим часом), а *yqtl* – незавершену, тривалу, імперфектну (асоціюється з майбутнім часом).

При цьому треба зазначити, що варіації в синтаксичній організації вірша в різних підтипах поетичного дискурсу здійснюється, як правило, на рівні завершених структурно й за змістом одиниць поетичного тексту – куплету, строфи чи подібних їм структур. У деяких рідкісних випадках один і той самий різновид дискурсу представлений у всьому творі, але найчастіше вони чергуються.

2. Метафора й синтаксис в поезії нового типу

Тип віршування тут принципово відрізняється від біблійного паралельного вірша і його парафразів у таргумах: у літургійній поезії докласичного періоду (IV-VI ст.) переважає *акровірш*, причому його використання стає обов'язковою характеристикою цієї поетичної традиції; в основі вірша – *рядок*, розділений цезурою; у класичній же поезії (VI – VIII ст.) домінуючою базовою структурою акровірша стає *строфа*. В обох різновидах нового віршування використовується рима – в докласичній поезії вона ще нерегулярна, а в класичній стає невід'ємною частиною фонетичного оформлення вірша.

Синтаксичні основи як докласичного, так і класичного віршування не завжди піддаються точному визначенню: в основі поетичного рядка тут може бути речення, словосполучення-додаток, обставинний зворот, група підмета або присудка. Орієнтованість на *ритмічну структуру* вірша надавала поетам більше свободи в синтаксисі [13, с. 91-111]. З іншого боку, до «вольностей» синтаксису авторів підштовхували й обов'язковість деяких фонетичних стандартів віршування, через які порядок слів у реченні часом неприродно змінювався – *акровірш* на початку рядка в обох типах літургійної поезії, і *рима* наприкінці рядка в поезії класичній (акровірш при цьому міг стояти лише на початку куплета).

Подібну специфіку синтаксису в деяких різновидах поетичного дискурсу ми виявляємо й у літургійних *піймах*, що належать до іншої поетичної традиції. Так, наприклад, для *медитативного* дискурсу характерне вживання складних синтаксичних комплексів; для *гімнологічного* – часте використання іменних речень визначення типу SP_n ; для *нарративного* – порядок слів максимально наближений до прози; для *риторичного* – дієслова в наказовому способі (імператив і юсив), прекатив, короткі запитальні речення; *пророчий* дискурс комбінує особливості гімну з частим використанням дієслів *yqtl*-дієвідміни⁷ в значенні майбутнього часу й модальних функціях.

Невід'ємною частиною багаторівневого дослідження поетичного синтаксису є ті трансформації, які були викликані *контекстом* декламації поетичного тексту. Передусім, до них належить активне використання *підрядних речень* у структурі перекладених арамейською мовою давньоєврейських паралельних віршів – ця зміна була зумовлена комунікативною ситуацією інтерпретації біблійної поезії (*читець / тлумач – аудиторія*). Подібно й зміна форми дієслова з 1-ої особи однини («я») на 1-шу особу множини («ми») в перекладі заклику до прославлення Бога (Вих. 15:1) свідчить про вплив екстралінгвістичних факторів на синтаксис поезії. У літургійних *піймах* вплив контексту виявляється у використанні *рефренів*, а також у нечастих зверненнях до аудиторії.

Щодо поезії докласичного і класичного *піймів*, то паралелізм не є тут необхідною семантико-синтаксичною моделлю структури вірша. Натомість висувують інші критерії ритміко-фонетичного плану: акровірш, рима й поділ рядка на синтагми-колони. Синтаксичне структурування поетичного рядка у цьому випадку *вільне*: рядок може складатися з речення або його частини; один член

⁷ Саме в арамейській мові таргумів, оскільки в середньоарамейський період за *yqtl*-дієвідміною чітко закріплюється значення майбутнього часу, відтісняючи давньоєврейську конструкцію *wəqātal* і *qātal*-відміну в значенні пророчого перфекту; про вживання *qtl/yqtl*-дієвідмін у пророчому дискурсі в давньоєврейській поезії див. статтю Т. Нотаріус [11, с. 193-208].

речення може бути винесений на початок наступного рядка (на відміну від паралельного вірша, де діє принцип рядок-речення). Основна вимога – щоб рядок ділився на ритмічні одиниці і вписувалася в обрамлення акровіршем та римою.

Відповідно й синтаксична кореляція рядків може бути різною – координаційною, субординаційною, аппозиційною; або ж рядки співвідносяться так, як речення і його частина. Особливий поетичний синтаксис тут утворюється, головним чином, завдяки *емфатичним конструкціям* (AVSO/ASVO, OVSA/OSVA, *casus pendens*, еліпсис і т.д.). Основна відмінність від синтаксису прози чи риторики – *підпорядкованість ритміко-фонетичним стандартам віршування* і властива поетичному текстові в цілому насиченість засобами синтаксичної експресії.

Наведемо кілька прикладів, що належать до нарративного, гімнологічного й риторичного різновидів поетичного дискурсу. Ці приклади будуть як з докласичної поезії, так і з класичної (відмінностей у синтаксичній основі між ними немає).

Перший уривок із віршованого переказу історії зв'язування Ісака (Бут. 22:1-18, *пюм* з рукопису Fragmentary Targum, Paris Hébr. 110 folio 13a) є зразком докласичного типу віршування; із синтаксичних конструкцій, які можна вважати емпатичними – лише дві (див. нижче); рими немає, і загалом текст можна розглядати радше як ритмізовану прозу.

אמר יצחק לאברהם אבוי מה נאה מדבחה/ דבנית לי אבא	(א) Ісак промовив до Авраама, батька свого: «Який гарний жертovníк, що ти його побудував для мене, тату!
בפריע פשוט ידך/ וסב סכינך עד זמן/ דאנא מצלי קדם ריבוני	(ב) Швидше простягни свою руку і поверни назад ножа, поки я помолюся моєму Господу!
גלי אדרעך/ ואסור הרצך ותיהוי כגיבר/ דעביד שירוי למריה	(ג) Відкрий свою правицю і підв'яжи свої стегна, і будь як воїн, що своєму полководцю служить!
דין הוא יומא/ דיהוון אמרין אבא לא חס על בריה/ ובריה לא עכב	(ד) Сьогодні той день, про який казатимуть: «Батько не пожалів свого сина, а син не опирався!»

Речення в цьому випадку мають звичайний порядок слів, характерний і для прози; єдина відмінність – *стилість речень* та їх *дискретність* за ритміко-синтаксичною ознакою (легко діляться на синтагми-колони). Емоційно-експресивним можна вважати вигук «*Який гарний жертovníк...!*»; емпатичним відтінком володіє й хіастична структура останнього складносурядного речення: «Батько не зглянувся над сином, а син не перешкоджав» (додаток «... сином своїм» наприкінці першого простого речення стає підметом другого ובריה «а син його ...»).

Перший куплет (א) є реченням з прямою мовою; початок самої прямої мови – іменне речення з підрядним означальним («що ти для мене збудував»); порядок слів при цьому звичайний – VSO_{indirect}: P_nS/(S)VO_{indirect}. Куплет другий (ב) – складне речення з сурядним і підрядним зв'язком, також розділене на колони; порядок слів: AVO|V₁O₁/A₁SVO_{indirect}. Третій куплет (ג): ланцюг із трьох простих речень, з'єднаних сурядним зв'язком, з одним підрядним означальним; порядок слів: VO|V₁O₁|V₂S/V₃O₂O_{indirect}. Четвертий куплет (ד) – це речення з прямою мовою, порядок слів звичайний: SP_n/(S₁)V: S₂V₁O_{indirect}|S₃V₂. Усі чотири куплети при цьому розділені на два рядки кожен по дві синтагми-колони.

Експліцитна метафора тут з'являється у куплеті (ג): «Відкрий свою правицю [тобто: *покажи свою силу*] і підв'яжи свої стегна» – ідіоматичний заклик до сміливості і мужності – вписаний в межі одного поетичного рядка, розділеного цезурою. Наступний рядок теж містить порівняння: «І будь як воїн, що своєму

полководцю служити»; при цьому головна і підрядна частини речення теж розділені цезурою. Метафора тут філігранно вписується у ритмічну структуру вірша.

Уривок із іншого *пійота* (рукопис Fragmentary Targum, Paris Hébr. 110 folio 13a) є зразком гімнологічного дискурсу, написаним на високому рівні поетичного слова.

אפילו כל נימי	(א) <i>Якби навіть усі звуки</i>
בפומי מחלפן	(ב) <i>мінялися в устах моїх,</i>
גוילי דמתיהי	(ג) <i>[усі] сувої розгорнулися,</i>
דיו ימי זלפן	(ד) <i>[і] моря чорнил розбризкалися,</i>
הדור אגמי לקולמוס	(ה) <i>повноводні озера для очеретяних паличок⁸ [дані],</i>
ואינשי גליפן	(ו) <i>і каліграфи креслили б [букви],</i>
זיער דאינון ספיקין	(ז) <i>[тільки] дехто з нас був би здатен –</i>
חדא לריבוא דאלפין	(ח) <i>[хіба лиш] один із тисячі десяти тисяч –</i>
טפי שבחא דבריין	(ט) <i>краплі хвали вимовити,</i>
יתיר חבה כלפן	(י) <i>найвищу любов передати</i>

Усі десять рядків – це один великий умовний період із ланцюгом із 5-ти *протазисів* (рядки א-ו), з'єднаних безсполучниковим зв'язком, і *аподозиса* (рядки ז-י), ускладненого означенням-зворотом («Лиш один із тисячі десяти тисяч»). Протазис розбитий на 6 рядків, 3 з яких (ו, ה, ג) є реченнями з різними видами *еліпсису*; перше речення-протазис розбите на два рядки (ב і א). Загалом подібні *синтаксичні макроструктури* характерні для споглядального гімнологічного дискурсу.

Рядок збігається з колоном-синтагмою і колоном-реченням; кількість стоп у рядку коливається від 2 до 3-х, кожен рядок при цьому – акровірш. Рима майже регулярна (за винятком рядків א і ו).

Стислість рядків-речень, з'єднаних безсполучниковим зв'язком, і рядків-синтагм створює ритмічний ефект ланцюга уривчастих вигуків, що передають захоплення. Високий ступінь «насиченості» поетичного тексту метафорами поєднується тут із чіткою ритміко-синтаксичною сегментованістю тексту. До *синтаксичної метафори* можна зарахувати використання активного дієприкметника як предиката і в *протазисі*, і в *аподозисі* умовного періоду (в загальній складності – 7 дієслів). Таке вживання дещо незвичне з точки зору граматики, проте воно створює ефект неперервності, позачасовості описуваної умовної дії – вихваляння любові Бога до Ізраїлю. Описані вище модифікації обумовлені *взаємодією синтаксису з ритміко-фонетичними засобами віршування* (ритмом, акровіршем, римою), майстерно використані автором для передачі релігійного почуття.

Наступний уривок належить до риторичного поетичного дискурсу, він узятий із повчального *пійота*, присвяченого сьомій заповіді Декалогу («Не чини перелюбу») із того ж рукопису. Загалом *пійот* написаний у розповідному дискурсі (поетична обробка історії спокуси Йосипа дружиною єгипетського вельможі Потифара, Бут. 39:7-20), але останній куплет містить звернення до аудиторії. Тип віршування – докласичний.

⁸ Маємо на увазі загострені очеретяні палички для письма; араб. *קולמוס* від грец. *κάλαμος* – тростина, очерет, інструмент для письма.

תהכון באורחתיה/ ככל ישראל ולא תהכון/ בתר גיופיא ארום אנה סהיד/ אמר יי בחרשיא ובגיופיא	<i>«Слідуйте за Торою як один народ, о Ізраїлю, і не слідуйте за перелюбом, бо Я – свідок – каже Господь, – чаклунства і перелюбства».</i>
--	---

Як і в подібному випадку в паралельному вірші, тут використано звичні для риторичного дискурсу засоби – наказовий спосіб дієслова (*yqt* у функції юсива), оформлений у вигляді антитези: *слідуйте за Торою – не слідуйте за перелюбом*. На початку рядка – відповідна буква акровірша (ת); поетичні рядки діляться на колони; рими немає (якщо не вважати повтор-квазіриму א"י גיופיא || גיופיא א). Загалом куплет – це складне речення змішаного типу: VAS|VA/SP_nO.

Ще один приклад риторичного дискурсу – з повчального *піюта*, класичного типу, присвяченого першій заповіді Декалогу (рукопис Fragmentary Targum, Paris Hébr. 110 folio 13a). Використані риторичні питання, які вкладає в уста самого Бога, звернені до аудиторії, отже, з'являється антропоморфний образ Бога-Проповідника.

לית לי שותף במעבדי אף לא בעובדי יְדֵי אנה הוה בלחודי הלא לי תסגדון	(ל) Не було у Мене помічника в Моїх діяннях, ні в праці Моїх рук! Я є Єдиний! Чи не Мені поклоняться ви повинні?
מאתרהון לא משין אף לא ענין ולא חשין עובדי יְדֵי אַנְשֵׁי למה להון תסגדון	(מ) Вони [ідоли] з місць своїх не рухаються, і не відповідають, і не відчувають; витвір рук людських вони! Чому їм ви вклоняєтесь?

У другому рядку кожної першої строфи із емпатичною метою парафразовано член речення, яким закінчується перший рядок (обставину); при цьому парафраз введено за допомогою підсилювальної частки אף:

POSA|A: «Не ... в Моїх діяннях | ні в праці Моїх рук».

Підсилювальна частка אף з'являється симетрично і в другому рядку другої строфи, вводячи однорідні присудки:

A(S)V|VV: «... не рухаються | не відповідають, не відчувають»

Заради смислового й емоційного контрасту третій рядок обох строф модельовано як іменне речення означального SP_n-типу: «Я є Єдиний!» || «Діяння рук людських вони!». Подібним чином і останній рядок кожної строфи представлені у вигляді двох риторичних запитань, які контрастують між собою: «Чи не Мені поклонитися ви повинні?» || «Чому їм ви вклоняєтесь?».

Такі ж тенденції у реалізації метафори на синтаксичному рівні спостерігаються й в інших віршах докласичного та класичного типу. Можемо припустити, що виявлені моделі кореляції синтаксису і метафори мають парадигматичний характер, тобто є типовими для будь-якої форми віршування.

ВИСНОВКИ

Отже, підбиваючи підсумок, можемо зробити такі висновки про співвідношення поетичної метафори й синтаксису:

– Найбільш оптимальне співвідношення синтаксичної структури й поетичної мови ми виявляємо в поезії, *орієнтованій на синтаксичні моделі віршування*. Цей тип вірша представлений, у нашому випадку, паралельним віршем, у якому паралелізм семантичний виражений у паралелізмі синтаксичної структури.

– У поезії, модель вірша якої не прив'язана до певних синтаксичних структур, поетична метафора виражена за допомогою синтаксичних конструкцій, відомих і в

інших, непоетичних типах дискурсу (прозі, риторичі та ін.). При цьому *синтаксис* *максимально адаптований до норм віршування* – ритмічного розміру рядка, акровірша, рими.

– Емфатичні синтаксичні конструкції використовуювані в обох вищезазначених типах поезії, при цьому вони інтегровані в ритміко-синтаксичні структури вірша й узгоджені з фонетичними стандартами віршування.

– Особливий поетичний синтаксис характеризується стислістю фраз і речень, дискретністю поетичного рядка за ритміко-синтаксичним принципом. У поєднанні з семантичними, ритмічними й фонетичними засобами ці особливості дають можливість гіперсемантизації елементів мови та посилення емоційної експресії в поетичному тексті.

У зв'язку з цим ми можемо зробити загальний висновок про функції синтаксису в поетичному дискурсі. Передусім це функція синтаксису як такого, яку він виконує в будь-якому тексті – *когерентна*, тобто зв'язування окремих семантичних елементів у єдиний логічний ланцюг. Однак, крім когерентності, синтаксис виконує *емфатичну* функцію в тексті, позиційно виділяючи окремі слова або вирази в поетичному рядку, а емфатичні позиції виділених елементів при цьому супроводжуються особливою інтонацією та/або ритмом.

Специфіка когерентної й емфатичної функцій синтаксису в поетичному тексті полягає в тому, що вони *реалізуються в тісній взаємодії з ритміко-фонетичним ладом вірша*. Саме завдяки цій взаємодії поетичний синтаксис набуває своїх особливостей: переважання коротких конструкцій (включаючи й еліпсиси), більш вільний (порівняно з прозою) порядок слів, рівномірність синтагматичної дискретції. При цьому *найбільш інтенсивно* синтаксичні засоби семантичної та емоційної експресії використовують *саме в поезії*, і цю особливість можна простежити в усіх трьох типах віршування.

У перспективі ці особливості будуть фундаментом характеристики синтаксичних основ поетичного дискурсу в цілому. Отже, ми маємо намір здійснити аналіз синтаксичних основ поетичного дискурсу на текстуальному й контекстуальному рівнях.

SYNTAX AND METAPHOR IN THE POETIC TEXT

D. V. Tsolin, PhD in Philology, Associate Professor

*National University "Ostroh Academy",
2, Seminarska St., Ostroh, 35800, Ukraine*

This article is concerned with correlation between metaphor and syntax in poetic discourse in two types of versification – the archaic parallel verse which is oriented to certain syntactic models, and later verse patterns which are not bound to syntactic structures. The Biblical Hebrew poetry and its paraphrases in the Aramaic and Jewish liturgical poetry in the Aramaic of the 4-th – 8-th centuries have been chosen as research materials. The conclusions of the article concern the theory of poetical syntax and realization of metaphor at the level of syntax.

Keywords: *poetical discourse, syntax of poetry, metaphor.*

СИНТАКСИС И МЕТАФОРА В ПОЭТИЧЕСКОМ ТЕКСТЕ

Д. В. Цолин, канд. филол. наук, доцент

*Национальный университет «Острожская академия»,
ул. Семинарская, 2, г. Острог, 35800, Украина*

В статье рассматривается вопрос корреляции метафоры и синтаксиса в поэтическом дискурсе в двух типах стихосложения – архаичном, ориентированном на синтаксические модели в параллельном стихе, и более поздней поэзии, не привязанной к определенным синтаксическим структурам. В качестве материала для исследования избрана древнееврейская (библейская) поэзия, ее парафразы на арамейском языке, созданные в эпоху поздней античности, и литургическая иудейская поэзия на арамейском языке IV-VIII вв. Выводы статьи касаются теории поэтического синтаксиса, а также реализации метафоры в поэтическом тексте на уровне синтаксиса.

Ключевые слова: *поэтический дискурс, синтаксис в поэзии, метафора.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рябых Е. Б. Метафоризация концептов природных явлений в поэтическом дискурсе (на материале русского и немецкого языков): диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук, спец. 10.02.20 / Екатерина Борисовна Рябых. – Тамбов, 2006. – 242 с.
2. Sperber A. The Bible in Aramaic / A. Sperber. – Leiden : Brill, 1959-1968. – Vol. I-IV. – 877 p.
3. Klein Michael L. Genizah manuscripts of Palestinian Targum to the Pentateuch / Michael L. Klein. – Cincinnati : Hebrew Union College Press, 1986. – Vol. 1. – 363 p.
4. Klein Michael L. The Fragment-Targums of the Pentateuch according to their extant sources / Michael L. Klein. – Rome : Biblical Institute Press, 1980. – Vol. I-II. – 260 p.
5. Цолін Д. В. Десять поем на свято Шавуот з рукопису Paris Hébr. 110 Фрагментарного Таргума: Переклад з арамейської, коментарі, примітки. Частина I / Дмитро Васильович Цолін // Східний Світ. – 2014. – № 1. – С. 110-130.
6. Andersen Francis L. The sentence in Biblical Hebrew / Francis L. Andersen. – The Hague – Paris : Mouton, 1974. – 209 p. – (Janua Linguarum, Seria practica ; № 231).
7. Kugel J. L. The idea of biblical poetry: parallelism and its history / J. L. Kugel. – New Haven : Yale University Press, 1981. – 339 p.
8. Kugel J. Some thoughts on future research into biblical style: addenda to the idea of biblical poetry / J. L. Kugel // Journal for the Study of the Old Testament. – 1984. – № 28. – P.107–117.
9. Alter R. The dynamics of parallelism / Robert Alter // Hebrew University Studies in Literature and the Arts. – 1983. – № 11. 1a. – P. 71 – 101.
10. נוטאריוס ט. מערכת הזמנים בשירה המקראית הארכאית והקלאסית. חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה" – ירושלים : האוברסיטה העברית, 2007. – 389 ע.
(Notarius T. The tense system in the classic archaic biblical poetry : PhD-thesis / T. Notarius. – Jerusalem : Hebrew University, 2007. – 389 p.)
11. Notarius T. The archaic system of verbal tenses in "Archaic" biblical poetry / T. Notarius // Diachrony in Biblical Hebrew / eds.: Cynthia L. Miller-Naudé, Ziony Zevit. – Winona Lake : Eisenbrauns, 2012. – P. 193-208.
12. Boadt L. The poetry of prophetic persuasion: preserving the prophet's persona / L. Boadt // Catholic Biblical Quarterly. – 1997. – № 59. – P. 1-21.
13. Цолін Д. В. Синтаксис поэтической строки в еврейской литургической поэзии на арамейском языке IV-VIII вв. / Дмитрий Васильевич Цолін. // Вестник Санкт-Петербургского Государственного Университета. Серия «Востоковедение». – 2014. – № 13. – С. 91–111.

LIST OF REFERENCES

1. Riabyh E. B. Metaphorisation of concepts of nature in the poetical discourse (on the material of Russian and German languages) : PhD-thesis, specialization 10.02.20 / Ekaterina Riabych. – Tambov, 2006. – 242 p.
2. Sperber A. The Bible in Aramaic / A. Sperber. – Leiden : Brill, 1959-1968. – Vol. I-IV. – 877 p.
3. Klein Michael L. Genizah manuscripts of Palestinian Targum to the Pentateuch / Michael L. Klein. – Cincinnati : Hebrew Union College Press, 1986. – Vol. 1. – 363 p.
4. Klein Michael L. The Fragment-Targums of the Pentateuch according to their extant sources / Michael L. Klein. – Rome : Biblical Institute Press, 1980. – Vol. I-II. – 260 p.
5. Tsolin D. V. Ten poems to the Shavu'oth celebration from the manuscript Paris Hébr. 110 of the Fragmentary Targum: translation from Aramaic, comments and remarks. Part I / Dmytro Tsolin // Schidny Svit. – 2014. – № 1. – P. 110-130.
6. Andersen Francis L. The sentence in Biblical Hebrew / Francis L. Andersen. – The Hague – Paris : Mouton, 1974. – 209 p. – (Janua Linguarum, Seria practica ; № 231).
7. Kugel J. L. The idea of biblical poetry: parallelism and its history / J. L. Kugel. – New Haven : Yale University Press, 1981. – 339 p.
8. Kugel J. Some thoughts on future research into biblical style: addenda to the idea of biblical poetry / J. L. Kugel // Journal for the Study of the Old Testament. – 1984. – № 28. – P.107–117.
9. Alter R. The dynamics of parallelism / Robert Alter // Hebrew University Studies in Literature and the Arts. – 1983. – № 11. 1a. – P. 71 – 101.
10. Notarius T. The tense system in the classic archaic biblical poetry : PhD-thesis / T. Notarius. – Jerusalem : Hebrew University, 2007. – 389 p.
11. Notarius T. The archaic system of verbal tenses in "Archaic" biblical poetry / T. Notarius // Diachrony in Biblical Hebrew / eds.: Cynthia L. Miller-Naudé, Ziony Zevit. – Winona Lake : Eisenbrauns, 2012. – P. 193-208.
12. Boadt L. The poetry of prophetic persuasion: preserving the prophet's persona / L. Boadt // Catholic Biblical Quarterly. – 1997. – № 59. – P. 1-21.
13. Tsolin D. V. Syntax of a poetical line in the Jewish liturgical poetry in Aramaic 4-th – 8-th centuries / Dmytro Tsolin // Vestnik Sankt-Peterburgskogo Gosudarstvennogo Universiteta. Series "Oriental Studies". – 2014. – № 13. – P. 91–111.

Надійшла до редакції 14 вересня 2015 р.